

11.— (σελ. 13) Ο Ιωάννης·Φραγκίσκος· Παύλος de Gondi, καρδινάλιος de Retz (1613-1679), τριτότοκος μιας αρχοντικής οικογενείας, και για τούτο αφιερωμένος στην εκκλησιαστική σταδιοδρομία, είχε πολύ μεγαλύτερη κλίση για την πολιτική παρά για τη θρησκεία. Είχε συνάμα και μεγάλη αντίληψη κι ευκολία στη διατύπωση τών ιδεών του. Σε ηλικία δεκαοχτώ μόλις ετών έγραψε μια σύντομη αλλά πολύ αξιόλογη Ιστορία τής αποτυχημένης Συνωμοσίας τού Φιέσκο—Giovanni Luigi Fiesco (1524-1547)—κατά του Δόγη τής Γένουας Αντρέα Ντόρια, όπου άφινε να διαφαίνονται ιδέες αρκετά «ανατρεπτικές» για την εποχή του. Η σημαντικότερη δράση τού ντε Ρετς είταν στους εμφύλιους γαλλικούς πολέμους τής Fronde, όπου ανέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα σε πολυμήχανες δολοπλοκίες. Καταδιώχτηκε τότε και φυλακίστηκε. Στα 1652, στη φυλακή όντας, έγινε αρχιεπίσκοπος Παρισίων. Κατόπι δραπέτεψε, κι έμεινε κάμποσα χρόνια στην εξορία, ώσπου ο Λουδοβίκος ΙΔ' τον ανακάλεσε στα 1662, και του έδωσε, αντί της Αρχιεπισκοπής, το πλούσιο Αββαείο τού Αγίου Διονυσίου, κοντά στο Παρίσι. Συνάμα του ανέθεσε διάφορες διπλωματικές αποστολές στη Ρώμη—στον Πάπα.— Στα τελευταία χρόνια τής ζωής του, οπότεν πέρασε φοβερές οικονομικές στενοχώριες κι αναγκάστηκε να εκχωρήσει στους δανειστές του ολόκληρη την πολύ μεγάλη κτηματική περιουσία του, ο de Retz αποτραβήχτηκε κι έγραψε τα *Απομνημονεύματά* του, που δημοσιεύτηκαν στα 1717, πολλά χρόνια μετά τον θάνατό του (1679) και που διακρίνονται για την οξύτητα του πνεύματος του συγγραφέα τους και τη λογοτεχνική τους αξία. Μέσα σ' αυτά βρίσκεται και το πορτραίτο τού Λαροϋφουκώ.

12.— (σελ. 15) Για τη σημασία τών όρων που περιλαμβάνονται στον τίτλο τού έργου, για το πρόβλημα που γεννά η μετάφρασή του, και τις αλλαγές που παρουσίασε διαδοχικά ο τίτλος με το πέρασμα του χρόνου μιλήσαμε διεξοδικά στον Π ρ ό λ ο γ ο.

13.— (σελ. 17) Σε καμιάν από τις πέντε εκδόσεις που έγιναν ενόσο ζούσε ο Λαροϋφουκώ, και με την έγκρισή του, δεν εμφανίστηκε τ'όνομά του, μολονότι κανένας δεν αγνοούσε ποιός είταν ο συγγραφέας τών *Αξιωμάτων*. Πάντως, ο *Πρόλογος* αυτός—όπως άλλωστε κι όλοι οι πρόλογοι των λοιπών εκδόσεων—παρουσιάζεται πως είναι του εκδότη κι όχι του συγγραφέα. Είταν ένα βολικό μέσο για να μπορεί ο Λαροϋφουκώ να λέει ορισμένα πράματα, που αλλιώς θα του είταν δύσκολο να τα πει με τον ίδιο τρόπο.

Στον *Πρόλογο* αυτόν παρατηρούμε πρώτα πως ο τίτλος τού βιβλίου αναφέρεται λειψός. Παραλείπεται η λέξη Sentences—Γνωμικά, που βρίσκεται πάντως στο ξόφυλλο του βιβλίου. Φαίνεται πως ο *Πρόλογος* είχε γραφεί πριν ο συγγραφέας συμπληρώσει τον τίτλο.

Εξάλλου, ο Λαροϋφουκώ — δηλαδή ο εκδότης για λογαριασμό του — παίρνει και μερικές προφυλάξεις. Εξηγεί πως ο συγγραφέας ο ίδιος δεν σκόπευε διόλου να δημοσιέψει τα γνωμικά του, αλλά εξαναγκάστηκε να το κάνει επειδή κυκλοφόρησε ήδη μια έκδοση (στην Ολλανδία, στα 1664), χωρίς τη συγκατάθεσή του, και που δεν είναι σωστή. Κατόπι φροντίζει και να προδιαθέσει ευνοϊκά τον αναγνώστη, με το *Γράμμα*, για το οποίο μιλεί στον *Πρόλογο*. (Βλ. σημ. 14).

Έπειτα, ο *Πρόλογος* βάζει τα *Αξιώματα* υπό την αιγίδα τών Πατέρων τής Εκκλησίας, λέγοντας πως αποτελούν τη σύνοψη μιας ηθικής σύμφωνης με τις αντιλήψεις τους.

Και τελειώνει με μίαν ειρωνία, που μοιάζει να μπήκε εκεί για να μη μένει αμφιβολία για την πατρότητα του *Προλόγου*: Για να εκτιμήσει, λέει, σωστά τ' *Αξιώματα*, ο κάθε αναγνώστης θα κάνει καλά να ξεκινήσει με την αντίληψη πως, παρ' όλη τους τη γενικότητα, τα γνωμικά αυτά δεν αφορούν πάντως διόλου τον ίδιο.

14.— (σελ. 17) Δεν είναι καλά εξακριβωμένο ποιός έγραψε το *Γράμμα* που δημοσιεύτηκε, με τον τίτλο *Λόγος για τις Σκέψεις ή Γνωμικά και Ηθικά Αξιώματα*, σαν Εισαγωγή στην πρώτη έκδοση. Παλαιότερα, επικρατούσε η βεβαιότητα πως το είχε συντάξει ο Σεγκραί (Jean de Segrais, 1624 - 1701), σημαντικός συγγραφέας στην εποχή του· μεταγενέστερα όμως υποστηρίχτηκε κι έχει σχεδόν αποδειχτεί πως το έγραψε ένας λιγότερο σπουδαίος λόγιος, ο de la Chapelle.

Πάντως, η διατριβή αυτή ήταν συστηματικά επαινετική. Ο συγγραφέας της ανακάλυπτε παντού στο βιβλίο δύναμη, παρατηρητικότητα, διανοήματα υψηλά και τολμηρά, ύφος ευγενικό και «συνοδευμένο από έναν αέρα, ποιότητας τέτοιας που δεν τη συναντά εύκολα κανείς σε όλους όσους καταπιάνονται να γράφουν».

Διαπιστώνει βέβαια ο αναγνώστης πως δεν υπάρχει στη διάταξη της ύλης όλη η επιθυμητή τάξη, αλλά, εξηγεί ο συντάκτης τού *Γράμματος*, «ένας άνθρωπος που γράφει αποκλειστικά για τον εαυτό του και για να ξεκουράζει το πνεύμα του, και που γράφει τα πράγματα όπως του έρχονται στη σκέψη του, δεν μπορεί να δείχνει τόση προσήλωση στους κανόνες που θ' ακολουθούσε ένας επαγγελματίας συγγραφέας». Κι επικαλείται σχετικά και κάποια γνώμη τού Τακίτου.

Εξάλλου, ο συγγραφέας τού εγκωμίου φροντίζει ν' απαντήσει στις τέσσερις κύριες επικρίσεις που είχαν γίνει για το έργο τού Λαροϋφουκώ, πρίν ακόμα κυκλοφορήσει σε βιβλίο.

1.— Η πρώτη επίκριση είναι πως τ' *Αξιώματα* γκρεμίζουν όλες τις αρετές.

Απάντηση: Ο συγγραφέας τους δεν έχει διόλου τέτοια πρόθεση. Απλώς δείχνει πως οι αρετές δεν είναι σχεδόν ποτέ άδολες, και πως οι περισσότερες πράξεις τών ανθρώπων είναι ένα ανακάτωμα αλήθειας με ψέμα, τελειότητας κι ατέλειας, αρετής και κακίας. Τα ίδια έχουν ήδη διακηρύξει και οι Πατέρες τής Εκκλησίας και οι σοφοί τής αρχαιότητας, και ειδικότερα ο Σενέκας, που αναγνωρίζει πως κι οι σπουδαιότεροι φιλόσοφοι είχαν τις αδυναμίες τους: «Μπορεί κανείς, λέει ο Σενέκας, να επικρίνει τον Σωκράτη για κάτι ύποπτες φιλίες του, τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη για τη φιλαργυρία τους, τον Επίκουρο για τη σπατάλη και τη φιληδονία του, κλπ.».

2.— Η δεύτερη επίκριση είναι πως τ' *Αξιώματα* τού Λαροϋφουκώ είναι μάλλον λεπτολογίες — που προέρχονται από έναν επικριτή που κακοχαρακτηρίζει και τις πιο άκακες πράξεις — παρά στερεές αλήθειες.

Απάντηση: Τα ίδια έχουν ειπωθεί από διάφορους Πατέρες τής Εκκλησίας. Ο συγγραφέας τής πραγματείας αναφέρει διάφορες περικοπές, δεν κατονομάζει τούς Πατέρες, αλλά τα περισσότερα ρητά προέρχονται από τον Άγιο Αυγουστίνο.

3.— Η τρίτη επίκριση είναι ότι, για πολλούς, τ' *Αξιώματα* είναι σκοτεινά, και στην έννοια και στη διατύπωση.

Απάντηση: Για τη σκοτεινάδα δεν φταίει πάντα ο συγγραφέας. Ο αναγνώστης οφείλει να κοπιάζει κάπως για να καταλαβαίνει τα γνωμικά, που πρέπει να είναι διατυπωμένα με κάποια πυκνότητα.

4.—Η τέταρτη επίκριση είναι πως τ' *Αξιώματα* γενικεύουν υπερβολικά· είναι άδικο να φορτώνει κανείς σε ολόκληρο το ανθρώπινο γένος τις κακίες που υπάρχουν μονάχα σε λίγα άτομα. Μια τέτοια αυστηρότητα δείχνει πως ο συγγραφέας κρίνει τούς άλλους από τον εαυτό του.

Απάντηση: Πολλοί διάσημοι φιλόσοφοι, που τους αναφέρει ο Διογένης Λαέρτιος, έχουν διατυπώσει στα περασμένα κρίσεις για τους ανθρώπους πολύ αυστηρές. Πρέπει λοιπόν τάχα να θεωρηθούν κι οι σοφοί αυτοί πως έχουν διστραμμένες ψυχές; Εξάλλου, η γενικότητα στη διατύπωση είναι σχήμα λόγου. Όταν λέμε: «Όλο το Παρίσι πήγε να υποδεχτεί τον Βασιλέα» ή «Όλη η αυλή είναι γεμάτη χαρά», οι εκφράσεις αυτές δεν σημαίνουν βέβαια την ολότητα, παρά το μεγαλύτερο μέρος.

Πρέπει να ομολογηθεί πως και τα δυό αυτά επιχειρήματα ήταν μάλλον ασθενικά.

Γενικά, μπορούμε να πούμε, σχετικά με το *Γράμμα*, πως, πρωτόβγαλτος συγγραφέας, ο Λαροϋφουκώ είχε κάποιο τρακ προκειμένου ν' αντιμετωπίσει το μεγάλο Κοινό δημοσιεύοντας τα γνωμικά του σε βιβλίο. Το θεώρησε λοιπόν σκόπιμο να προτάξει, σαν εισαγωγή του, μιαν επαινετική κρίση τρίτου, η οποία θα του χρησίμευε και σαν απολογία σε ορισμένες κατηγορίες που του είχαν γίνει.

Η επιτυχία που είχαν τ' *Αξιώματα*, από την πρώτη μέρα που κυκλοφόρησαν, καθησύχασε τον Λαροϋφουκώ, που έπαψε να θεωρεί πως είχε ανάγκη από τους επαίνους ή τη συνηγορία ενός άλλου. Κι έτσι το επαινετικό *Γράμμα* κρίθηκε περιττό και παραλείφθηκε ευθύς από τη δεύτερη έκδοση.

15.— (σελ. 19). Το *Ευρετήριο* που αναφέρεται εδώ, αν και συμπληρώθηκε ως στην τελευταία έκδοση του 1678, έμεινε οπωσδήποτε υπερβολικά συνοπτικό. Στην τελική του μορφή περιλάμβανε 170 τίτλους με 576 παραπομπές. Ο αναγνώστης θα βρει στο τέλος τού τόμου μας ένα ευρετήριο περισσότερο αναλυτικό. Εξάλλου, οι παραπομπές που έχουμε προσθέσει κάτω από τα περισσότερα γνωμικά διευκολύνουν σημαντικά τις χρήσιμες συσχετίσεις.

16.— (σελ. 21). Αυτός είναι ο *Πρόλογος* στην πέμπτη και τελευταία έκδοση, που έκανε ο Λαροϋφουκώ στα 1678. Το έργο ήταν προπολλού καθιερωμένο κι είχε προπολλού πάψει να χρειάζεται εισαγωγικές διαφημίσεις ή συνηγορίες. Ωστόσο, ο «εκδότης» θεωρεί ακόμα σκόπιμες δυό διευκρινήσεις.

Η πρώτη είναι πως το συμφέρον, στο οποίο ο Λαροϋφουκώ αποδίνει τις περισσότερες πράξεις τών ανθρώπων, δεν είναι απαραίτητα κι αποκλειστικά ένα υλικό συμφέρον.

Η δεύτερη διευκρίνηση είναι πως πάντως οι διαπιστώσεις τών *Αξιωματών* δεν αφορούν όσους ανθρώπους ο Θεός ευνόησε με την ιδιαίτερη χάρη κι ευλογία του. Είναι φανερό πως ο συγγραφέας, που ήταν ένας από τους πρώτους στη Γαλλία τού 17ου αι. που αδιαφόρησαν για τα θρησκευτικά ζητήματα—ο αριθμός τους θα πολλαπλασιαστεί μονάχα τον επόμενο, 18ο αιώνα—θεωρεί φρόνιμο ν' αποφύγει τη δυσμένεια της Εκκλησίας.

17.— (Γν. 1). Στην πρώτη έκδοση, το βιβλίο άρχιζε με το μακρύ κομμάτι, που ο αναγνώστης θα το βρει, σε τούτη μας την έκδοση, με τον αριθμό 563, και που απο-

τελεί μια διεξοδική, κι αρκετά φορτωμένη λογοτεχνικά ανάλυση της φιλαυτίας. Ο συγγραφέας έκρινε σκόπιμο να το παραλείψει από τη δεύτερη έκδοση. Ένα τόσο μακρύ κομμάτι δεν μπορεί βέβαια να θεωρηθεί υπόδειγμα γνωμικού.

Στην τέταρτη έκδοση μόνο, εμφανίστηκε για πρώτη φορά το γνωμικό που χρησιμεύει σαν επιγραφή σε όλο το βιβλίο: «*Τις πιότερες φορές οι αρετές μας δεν είναι παρά κακίες μεταμφιεσμένες*» (βλ. σελ. 23).

18.— (Γν. 1). Βλέπε, στην εισαγωγική σημείωση (σελ. 22), την τρίτη και τέταρτη παράγραφο.

19.— (Γν. 2). *Amour-propre* (ουσ.)— Φιλαυτία. Μερικές διευκρινήσεις είναι απαραίτητες. Ο αναγνώστης θα κάνει καλά να διαβάσει προσεκτικά τη μακρά περιγραφή κι ανάλυση της φιλαυτίας, που ο Λαροϋφουκώ κάνει στο γν. 563. Εξάλλου, πρέπει και να θυμηθεί πως, στον 17^ο αι., όταν ο Λαροϋφουκώ έγραφε, οι λέξεις *égoïsme*, *égoïste* δεν είχαν ακόμα καθιερωθεί. Είναι εκατό περίπου χρόνια μεταγενέστερες από τον Λαροϋφουκώ, και μόνο στα 1762 περιλήφθηκαν στο Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας. Ός τότε, χρησιμοποιούσαν τον γενικότερο όρο *amour-propre*, που είναι σχεδόν ταυτόσημος με το *égoïsme*, αλλά κάπως πιο ουδέτερος. Κι είναι πραγματικά εύκολο να βεβαιωθεί κανείς πως, τις περισσότερες φορές, θα μπορούσε εύκολα να μπει ο όρος *égoïsme* στη θέση τού *amour-propre*, όχι μόνο χωρίς ζημιά, παρά συχνά και με ωφέλεια από άποψη σαφήνειας.

Στη μετάφρασή μας διατηρήσαμε τον όρο *φιλαυτία*, που αντιστοιχεί κυριολεκτικότερα στον όρο *amour-propre*. Το κάναμε λιγάκι και για χατήρι τού μακαρίτη Ζηκίδη, που στο *Λεξικόν Ὀρθογραφικόν και Χρηστικόν* του χαρακτηρίζει «*τερατώδη*» τα *εγωϊσμός*, *εγωϊστής*, επειδή, λέει, παρ' όλη την ελληνοφάνειά τους, τα έχουμε δανειστεί από «*τους Φράγκους*».

20.— (Γν. 73). *Galanterie* (ουσ.). Η λέξη αυτή, που εκφράζει μια τόσο συνηθισμένη έννοια, είναι ωστόσο από τις πιο δύσκολες ν' αποδοθούν στη γλώσσα μας με τρόπο που να κρατηθεί η φινέτσα κι οι αποχρώσεις τού πρωτοτύπου. *Galanterie* σημαίνει: 1) Αρχικά, πρόσχαρη ευγένεια στους τρόπους γενικά.— 2) Σημαίνει ειδικότερα ευγένεια και περιποιητικότητα προς τις γυναίκες, από κάποιον που επιζητεί να τους αρέσει σαν άντρας.— 3) Σημαίνει ακόμη και τις κουβέντες που τους λέει για να τις σαγηνέψει.— 4) Κατέληξε στο τέλος να σημαίνει και το πρακτικό αποτέλεσμα των προσπαθειών και των λόγων, δηλαδή την ερωτική σχέση.— Χάρη σ' αυτή την κλίμακα των σημασιών της, η λέξη *galanterie*, κι όταν ακόμα φτάσει στην τελευταία, πολύ πρακτική και συγκεκριμένη, διατηρεί πάντα μια χάρη και μιαν αβρότητα, που κρύβουν σε πρώτη όψη την πραγματική της έννοια.

Ωστόσο, το γνωμικό 73 αποβλέπει σ' αυτή την τέταρτη σημασία, που η δική μας λέξη ερωτοδουλειά την αποδίνει με περισσή ομολογουμένως ωμότητα. Ουσιαστικά, απαλλαγμένο από κάθε γαλατική αβρότητα, το γνωμικό σημαίνει: «*Βρίσκεται γυναίκα που δεν είχε ποτέ της ερωμένο, σπάνιο όμως είναι να βρεθεί που να περιορίστηκε σ' έναν μονάχα*» (βλ. και σημ. 8).

21.—(Γν. 92). Ο τρελλός λεγόταν Θράσυλλος και την ιστορία του τη διηγείται ο Αθήναιος (*Δειπνοσοφισταί*, Βιβλ. ΙΒ, κεφ. 81): «Ἐν μανίᾳ δὲ τρυφήν ἠδίστην γενομένην οὐκ ἀήδῳς ὁ Ποντικός Ἡρακλείδης διηγείται ἐν τῷ περὶ Ἡδονῆς, οὕτως γράφων ὁ Αἰξονεύς Θράσυλλος ὁ Πυθοδώρου διετέθη ποτὲ ὑπὸ μανίας τοιαύτης ὡς πάντα τὰ πλοῖα τὰ εἰς τὸν Πειραιᾶ καταγόμενα ὑπολαμβάνειν ἑαυτοῦ εἶναι, καὶ ἀπεγράφετο αὐτὰ καὶ ἀπέστελλε καὶ διώκει καὶ καταπλέοντα ἀπεδέχετο μετὰ χαρᾶς τοσαύτης ὅσης περ ἂν τις ἤσθειν τοσούτων χρημάτων κύριος ὦν. Καὶ τῶν μὲν ἀπολομένων οὔτε ἐπεζητήσεν, τοῖς δὲ σωζομένοις ἔχαιρεν καὶ διῆγεν μετὰ πλείστης ἠδονῆς. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κροίτων ἐκ Σικελίας ἐπιδημήσας, συλλαβὼν αὐτὸν παρέδωκεν ἰατρῷ καὶ τῆς μανίας ἐπαύσατο, διηγείτο, οὐδεπώποτε φάσκων κατὰ τὸν βίον ἠσθῆναι πλείονα· λύπην μὲν γὰρ οὐδ' ἠντινοῦν αὐτῷ παραγίνεσθαι, τὸ δὲ τῶν ἠδονῶν πλῆθος ὑπερβάλλειν». — Τα ἴδια περιῖπου αναφέρει κι ὁ Κλαύδιος Αἰλιανὸς στὴν *Ποικίλη Ἱστορία* του (Βιβλ. Δ', κεφ. 25).

22.—(Γν. 113). Μέσα σε ὅλα, τὰ κάθε κατηγορίας γνωμικά του, αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη παρατήρηση που ὁ Λαροῦφουκὸς κάνει για τὸν γάμο. Ἡ βιογραφία του ἐξηγεῖ ὡς ἓνα βαθμὸ τὴ λακωνικότητά του σ' αὐτὸ τὸ θέμα.

Στο ἐξυπνο βιβλίο τους «*A la Manière de . . .*», οἱ P. Reboux & Ch. Muller διασκέδασαν ἀναποδογυρίζοντας τὸ νόημα αρκετῶν γνωμικῶν τοῦ Λαροῦφουκῶ. Ἐτσι παρωδοῦν, ἐξίσου υποστηρίξιμα ἴσως: «*Υπάρχουν γάμοι ἐξαίσιτοι (υποθέτω για ὀρισμένο διάστημα) καλοὶ ὅμως ὄχι*».

Ἄς προστεθεῖ πως, στὴ γυναίκα-σύζυγο, ὁ Λαροῦφουκὸς ἀφιέρωσε ὅλο κι ὅλο δυὸ γνωμικά, τὸ 364 καὶ τὸ 552. Κι ἀπ' αὐτά, τὸ δεύτερο, που εἶναι ἄλλωστε ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, δὲν τὸ δημοσίεψε ἐνόσο ζούσε. Εἶναι το: «*Μία τίμια γυναίκα (δηλαδὴ σύζυγος) εἶναι κρυμμένος θησαυρὸς, κι ὁποῖος τὸν ἔχει βροεὶ κάνει καλὰ να μὴν παινεύεται γι' αὐτό*». — Ὁ βασιλιάς Λεμουήλ (*Παροιμίες*, Κεφ. ΛΑ', 10), λέει: «*Γυναῖκα ἀνδρεία (δηλ. ἐνάρετη) τίς εὕρησει; τιμιωτέρα δὲ ἐστὶ λίθων πολυτελῶν ἢ τοιαύτη*».

Ὅσο για τὸ πρῶτο, τὸ γνωμικὸ 364, ὁ Λαροῦφουκὸς ἀναφέρει πως «*το ξέρουμε αρκετὰ ὅτι δὲν πρέπει να μιλοῦμε για τὴ γυναίκα μας*» — καὶ σ' αὐτὸ ὁ συγγραφέας στάθηκε ἀψογός — καὶ προσθέτει «*δὲν το ξέρουμε ὅμως αρκετὰ πως θα ἔπρεπε να μιλοῦμε ἀκόμα λιγότερο για τὸν εαυτὸ μας*». Ἀν τὸ να γράφουμε για τὸν εαυτὸ μας δὲν περιλαμβάνεται στο να μιλοῦμε γι' αὐτόν, ὁ Λαροῦφουκὸς υπῆρξε ἴσως καὶ σ' αὐτὸ ἀνεπίληπτος.

23.—(Γν. 121). Θα μπορούσαμε, ἐξίσου δικαιολογημένα, να μεταφράσουμε: «*Συχνὰ κάνουμε τὸ καλὸ, για να μπορέσουμε να κάνουμε ἀτιμῶρητα τὸ κακό*».

24.—(Γν. 128). Subtil (επίθ.), subtilité (ουσ.), εἶναι ἀπὸ τις λέξεις που δὲν ἔχουν στα ἐλληνικά σήμερα τις ἀπόλυτα ἀντίστοιχες, κι ἡ ἔλλειψη εἶναι πολὺ αἰσθητὴ για τὴ γλῶσσα μας. Οἱ λέξεις λεπτός, λεπτότητα, μεταφράζουν τις γαλλικὲς fin, finesse· στα γαλλικά ὅμως ὑπάρχει σημαντικὴ διαφορὰ ἀποχρώσεων μεταξύ τοῦ fin καὶ τοῦ subtil. Στὴν ἐννοια του δευτέρου συνυπάρχει, κατὰ τις περιστάσεις, κι ἡ

απόχρωση της οξύτητας, της λεπτολογίας, της διεισδυτικότητας. Στο fin υπάρχουν, μαζί με την έννοια της λεπτότητας, κι οι έννοιες της επιδεξιότητας και της ευαισθησίας. Πάντως, η μετάφρασή μας τού γνωμικού 128 δεν είναι από τις πιο πετυχημένες.

25.— (Γν. 131). Faire l'amour. Η έκφραση αυτή έχει σήμερα σημασία πολύ πιο ρεαλιστικά εντοπισμένη από άλλοτε. Στον 17ο αι. η έννοιά της μπορούσε να είναι και πλατύτερη, ευπρεπέστερη. Μπορούσε να σημαίνει και το ν' ασχολείται κανείς γενικά με τον έρωτα ή να ερωτοτροπεί. Στην περίπτωση όμως του γνωμικού 131, είναι φανερό πως η έννοιά της είναι πολύ πιο σύμφωνη με τη σημερινή σημασία. Για τούτο και προτιμήσαμε να την αποδώσουμε με μιαν έκφραση που, χάρη στον ξενισμό της, είναι οπωσδήποτε περισσότερο ανεκτή από κάθε άλλη αντίστοιχη, ακραιφνέστερα ελληνική.

26.— (Γν. 151). Στη συλλογή ανεκδότων *Ἀποφθέγματα Βασιλέων καὶ Στρατηγῶν*, που αποδίδεται στον Πλούταρχο, (Θεμιστοκλέους, 10) αναφέρεται: «Τὸν δὲ υἱὸν ἐντροφῶντα τῇ μητρὶ πλείστον Ἑλλήνων ἔλεγε (Θεμιστοκλῆς) δύνασθαι. Τῶν γὰρ Ἑλλήνων ἄρχειν Ἀθηναίους· Ἀθηναίων δὲ ἑαυτὸν ἑαυτοῦ δὲ τὴν ἐκείνου μητέρα· τῆς μητρὸς δὲ ἐκείνον». Δηλαδή, ο Θεμιστοκλής ἔλεγε πως «ο γυιός του, που ἐπαιζε με τη μάννα του, εἶταν ο πιο δυνατός μέσα στους Ἕλληνες. Γιατί, τους Ἕλληνες τους κυβερνοῦν οἱ Ἀθηναῖοι. Τους Ἀθηναίους ο ἴδιος — ο Θεμιστοκλής — αὐτὸν πάλι η μητέρα τού γυιού του, κι εκείνην ο γυιός του». Ἡ βιογραφία τού Λαροῦφουκῶ δείχνει πως σε ὅλη του τη ζωὴ, ο συγγραφέας μας κυβερνήθηκε κι αὐτός ἀπὸ κάποιον — ἢ μάλλον ἀπὸ κάποιαν που δεν εἶταν ὁμως ποτέ η μάννα τῶν παιδιῶν του.

27.— (Γν. 165). Honnête gens εἶναι ο πληθυντικός τού honnête homme (βλ. σημ. 6), και θα μπορούσε βέβαια να μεταφραστεῖ «των καθῶς - πρέπει ἀνθρώπων». Ὡστόσο, εἶναι φανερό πως, στο γνωμικό 165, το honnête homme, σε ἀντίθεση με το le public — το πλήθος, τους πολλούς — μπορεί ν' αποδοθεῖ σαφέστερα με τον ὄρο «τῶν διαλεχτῶν».

28.— (Γν. 191). Vice (ουσ.). Στη γλώσσα μας λείπει σήμερα ο ειδικός ὄρος που ν' ἀντιστοιχεί ἀπόλυτα στη συγκεκριμένη σημασία τού γαλλικού vice — υπάρχουν κι ἄλλες σημασίες του — που εκφράζει τη φυσική τάση ενός ἀτόμου να κάνει ορισμένο ηθικό κακό. Εἴμαστε υποχρεωμένοι ν' ἀποδίνουμε την έννοια τούτη με τη λέξη κακία, που φυσικά δίνει λαβὴ σε σύγχυση, γιατί η λέξη αὐτή σημαίνει σήμερα πολύ συχνότερα το ἀντίθετο της καλωσύνης. Στη δημοτική, πολιτογραφήθηκε η λέξη βίτσιο, ἀλλὰ με σημασία πολύ στενότερη ἀπὸ του γαλλικού vice, γιατί περιορίζεται στις κακές συνήθειες ἀκολασίας τῶν αἰσθήσεων, σεξουαλικές ἢ ἄλλες. Ἐτσι, το πιετό και το κάπνισμα εἶναι βίτσια κι ὄχι κακίες. Ο φθόνος εἶναι κακία.

29.— (Γν. 198). Monsieur le Prince εἶταν ο Λουδοβίκος Β', αρχικά Δούκας τού Ανγκέν — Enghien — κατόπι Πρίγκηπας Κοντέ — ο *Μεγάλος Κοντέ*, καθῶς τον ἔλεγαν, (1621-1686). Εἶταν γόνος μιας ἀπὸ τις ισχυρότερες οικογένειες της γαλλικῆς ἀριστοκρατίας

κι ένας από τους πιο δοξασμένους στρατηγούς τής Γαλλίας στα χρόνια τών Richelieu, Mazarin και του Λουδοβίκου ΙΔ'. Νικητής τών Ισπανών στο Ροκρούά (Rocroi) σε ηλικία 22 ετών, (στα 1643), και σύντομα κατόπι τών Βαυαρών και των Αυτοκρατορικών, στις μάχες τού Φριμπούρ (Fribourg), (1644), Νόρτλιγκεν (Nordlingen), (1645), και του Λανς (Lens), (1648), που οδήγησε στη συνθήκη τής Βεσφαλίας, ο Μεγάλος Κοντέ είχε αντάξιο κι πέρτερό του υμάλιστα τον στρατάρχη Τϋρέν.

Ο Ερρίκος τού Πύργου τής Ωβέρνης, υποκόμης τού Τϋρέν (Henri de la Tour d'Auvergne, vicomte de Turenne) (1611-1675), διαμαρτυρόμενος το θρήσκευμα, έκανε στην αρχή αξιωματικός στον ολλανδικό στρατό τού Πρίγκηπα της Οράγγης· κατόπι κατατάχτηκε στον γαλλικό, κι ο Richelieu, που διέκρινε την αξία του, τον διόρισε αμέσως συνταγματάρχη. Ο Turenne αναγνωρίζεται πως είναι ο μεγαλύτερος Γάλλος στρατηλάτης, πριν από τον Ναπολέοντα. Όσο ο Κοντέ ήταν ο δαιμόνιος στρατηγός, που, από την πρώτη ως την τελευταία του μάχη, έδειξε τις ίδιες έμφυτες στρατηγικές ικανότητες, τόσο τού Turenne η αξία, που βασιζόταν στη στοχαστική μελέτη και προετοιμασία τών πολεμικών του σχεδίων, δεν έπαψε να μεγαλώνει από εκστρατεία σ' εκστρατεία. Σκοτώθηκε από μιαν οβίδα στη μάχη τού Ζάλτσμπαχ (Saltzbach), στην εκστρατεία τού Ρήνου στα 1675, της οποίας ο Λουδοβίκος ΙΔ' τού είχε αναθέσει την αρχηγία.

Οι δυό αυτοί στρατιωτικοί ηγέτες τής βασιλικής Γαλλίας τού 17ου αι. ήταν περίπου σύγχρονοι και φυσικά κάπως αντίζηλοι. Έτυχε μάλιστα, σε μια φάση τών εμφυλίων πολέμων, να βρεθούν αντίπαλοι στο πεδίο τής μάχης. Γενικά όμως συνεργάστηκαν με αρκετή ευθύτητα. Από άποψη χαρακτήρων, ο Τϋρέν ήταν αναμφισβήτητα ο κατά πολύ εντιμότερος και πιο αξιοσέβαστος. Ο Κοντέ είχε σε μεγάλο βαθμό τα ελαττώματα — την αλαζονεία και τη σκληρότητα — της τάξης του. Είχε όμως τη μεγάλη μεταθανάτια τύχη να του εκφωνήσει τον επιτάφιο ο μεγαλύτερος εκκλησιαστικός ρήτορας της Γαλλίας, ο Μποσϋέ (Bossuet). Κι ο λόγος του αυτός είναι ένα από τα αριστουργήματα της γαλλικής ρητορικής τέχνης.

30.— (Γν. 198). Βλέπε σημείωση 29.

31.— (Γν. 203). *Se piquer de quelque chose* είναι γαλλισμός, του οποίου η γλώσσα μας δεν έχει αντίστοιχη έκφραση. Μπορούμε να τον αποδώσουμε περιφραστικά κατά τις περιστάσεις με: *καυχιέμαι για κάτι, έχω την αξίωση πως διαπρέπω, πως ειδικεύομαι σε κάτι. Je me pique de musique* σημαίνει έχω την ιδέα πως νοιώθω καλά από μουσική. *Je me pique d'élégance* θα πει *κολακεύομαι να πιστεύω πως είμαι κομψός*. Υπάρχει στη γαλλική έκφραση η απόχρωση πως η ιδέα οφείλεται λίγο ή πολύ σε φαντασιοπληξία, ή πάντως σε υπερτίμηση της αξίας ή των προσόντων εκείνου που διεκδικεί μιαν ορισμένη ειδικότητα ή επίδοση. — Η μετάφρασή μας του γνωμικού 203 είναι υπερβολικά λιτή. Το γνωμικό σημαίνει ότι αληθινά *καθώς-πρέπει* άνθρωπος, κατά την έννοια που είχε ο όρος στον 17 αι. (βλ. σημ. 6), είναι εκείνος που δεν έχει την ιδέα πως διαπρέπει ιδιαίτερα σε τίποτα το συγκεκριμένο, που δεν καυχιέται για καμιά του ειδικότητα. Με άλλα λόγια, ο *καθώς-πρέπει* άνθρωπος πρέπει να ενδιαφέρεται για όλα γενικά και για τίποτα ιδιαίτερα — πρέπει να έχει έναν τόνο, έναν αέρα ντιλεταντισμού.

- 32.— (Γν. 211). Ένας λαϊκός ποιητής τού 15ου αι. από το Val ή Vau de Vire (την κοιλάδα τού ποταμού Βιρ, στη Βόρεια Γαλλία, κοντά στη Νορμανδία) λάνσαρε πρώτος κάτι γοργά βακχικά ή επίκαιρα σατυρικά τραγουδάκια, που διαδόθηκαν στην υπόλοιπη Γαλλία με τ'όνομα τραγουδιών τού Vau de Vire και κατόντησαν να λέγονται vaudevilles. Στον 18ο αι., δηλαδή μετά την εποχή τού Λαροδφουκώ, η λέξη άρχισε να σημαίνει ελαφρά θεατρικά έργα, όπου η πρόζα κοβόταν εδώ κι εκεί με τραγουδάκια — όπως στις οπερέτες τής εποχής μας. Τελικά, vaudeville κατέληξε να σημαίνει ένα ελαφρό θεατρικό έργο, έστω και χωρίς τραγουδάκια, τύπου φάρσας.
- 33.— (Γν. 274). Fleur (ουσ.). Η λέξη δεν έχει εδώ τη συνηθισμένη σημασία τού ανθού, του λουλουδιού, αλλά μια πολύ σπανιότερη σημασία που στη γλώσσα μας αποδίνεται περίπου με τη λέξη χνούδι. Πιο κυριολεκτικά, σημαίνει τη βελούδινη όψη εκείνη που έχουν ορισμένα φρούτα, λ.χ. τα δαμάσκινα, όταν είναι ακόμη ανέγχιτα πάνω στο δέντρο, και που χάνεται μόλις τ'αγγίξει το χέρι.
- 34.— (Γν. 341). Tiedeur σημαίνει κυριολεκτικά χλιαρά μεταφορικά σημαίνει νωχέλεια, έλλειψη ενεργητικότητας, ζέσης — μ'άλλα λόγια αδράνεια.
- 35.— (Γν. 382). Bouts-rimés. Η μετάφραση ακροστιχίδες δεν είναι βέβαια κυριολεκτικά σωστή. Το bout-rimé είναι ένα ποίημα που σκαρώνεται πάνω σε ρίμες δοσμένες εκ των προτέρων. Το παιχνίδι είναι γνωστό και σ'εμάς, αλλά δεν ξέρουμε να έχει ειδική ονομασία. Η ακροστιχίδα είναι ακριβώς το αντίστροφο. Αντί δηλαδή να είναι δοσμένες οι τελευταίες συλλαβές τών στίχων, δίνονται τ'αρχικά γράμματα της πρώτης λέξης κάθε στίχου. Πάντως, η έννοια του γνωμικού δεν αλλάζει διόλου.
- 36.— (Γν. 393). Air bourgeois, κυριολεκτικά αστικό ύφος. Το ύφος τών αστών, που είναι για μας το ύφος όλου σχεδόν του κόσμου, ήταν φυσικά, στα μάτια ενός ευπατρίδη τού 17ου αι. σαν τον Λαροδφουκώ, πολύ πιο αξιοκαταφρόνητο απ'ότι είναι για μερικούς σήμερα το μικροαστικό ύφος. Ίσως να ταίριαζε καλύτερα στη μετάφραση του γνωμικού 393 η έκφραση επαρχιώτικο ύφος.
- 37.— (Γν. 400). Élévation σημαίνει εδώ το ανέβασμα, την προαγωγή ενός ατόμου, την κοινωνική θα λέγαμε σήμερα, τήν αυλική είχε βέβαια υπόψη του ο Λαροδφουκώ. Πάντως δεν πρόκειται για ηθική εξύψωση, αλλά για συγκεκριμένη προαγωγή σε αξιώματα.
- 38.— (Γν. 402). Galanterie έχει κι εδώ, όπως και στο γν. 73, τη σημασία τών ολοκληρωμένων ερωτικών σχέσεων (βλ. σημ. 20).
- 39.— (Γν. 435). Humeur, που έχει πολλές σημασίες, — ο Λιτρέ αναφέρει οχτώ — σημαίνει εδώ το καπρίτσιο, την αλόγιστη διάθεση που επιδρά στο θυμικό τών ανθρώπων.

39^α — (Γν. 471). Ένας σύγχρονος του Λαροϋφουκώ συμπλήρωσε: *et autre chose itou*— και κάτι άλλο ακόμα. Ένας άλλος ειρωνικός σχολιαστής παρατήρησε πως το αντίθετο θα μπορούσε να θεωρηθεί εξίσου σωστό — ίσως και σωστότερο: Στα πρώτα τους πάθη, οι γυναίκες αγαπούν τον έρωτα, στα επόμενα αγαπούν τον ερωμένο τους.

Για να υποστηρίξει την άποψη του Λαροϋφουκώ, θα μπορούσε κανείς να πει πως, στις πρώτες αγάπες τής νιότης του, ταυτίζει κανένας απόλυτα την ανάγκη που νοιώθει ν' αγαπήσει, με το πρόσωπο στο οποίο την εντοπίζει, και φαντάζεται πως δεν του είναι δυνατή η αγάπη έξω απ' αυτό το πρόσωπο. Αργότερα καταλαβαίνει πως η ανάγκη τής αγάπης υπάρχει οπωσδήποτε μέσα του, και πως το πρόσωπο του ερωμένου ή της ερωμένης είναι το σχετικά συμπτωματικό στοιχείο τού έρωτα.

Για την αντίθετη άποψη μπορεί κανείς να προβάλει πως, στην αρχή, μιλεί μέσα στον άνθρωπο η ανάγκη τού έρωτα, που πρέπει να ικανοποιηθεί οπωσδήποτε, και το πρόσωπο που διαλέγει κανείς δεν έχει πολλή σημασία, γιατί το βλέπουμε όπως το φανταζόμαστε μέσα στα όνειρα μας. Μονάχα αργότερα η ανάγκη τής επιλογής γίνεται ολοένα απαιτητικότερη, και το πρόσωπο του «συμπαίκτη» στο παιχνίδι τού έρωτα αποκτά ολοένα μεγαλύτερη σημασία.

Το συμπέρασμα είναι πως πρόκειται εδώ για μιαν αλήθεια à double-face, όπως κάποια υφάσματα τής μόδας, που έχουν συχνά καλύτερη εμφάνιση παρά ποιότητα.

40. — (Γν. 474). Για τον Λαροϋφουκώ ειπώθηκε δικαιολογημένα πως στα *Απομνημονεύματά* του έγραψε τα ιστορικά τής ζωής του και πως στ' *Αξιιώματά* του έβγαλε τα ηθικά συμπεράσματα των περιπετειών του. Κι οι σχολιαστές του, σύγχρονοι και μεταγενέστεροι, καταπιάστηκαν να δώσουν στις παρατηρήσεις τών *Αξιωμάτων* ονόματα γνωστών προσώπων, εξιχνιάζοντας τα περιστατικά τής ζωής του, από τα οποία ο Λαροϋφουκώ εμπνεύστηκε τα γνωμικά του. Έτσι, το γνωμικό 474 θεωρείται πως αφορά ταυτόχρονα δυό από τις κυριότερες Ηγερίες τού συγγραφέα μας, και πως αποτελεί συνάμα ένα πάρθιο βέλος για την κυρία de Longueville, για την οποία κράτησε πολλή μνησικακία, κι ένα αβρό φιλοφρόνημα για την κυρία de La Fayette, την τελευταία του μεγάλη αγάπη. Όσο για το φιλοφρόνημα, προϋποθέτει βέβαια πως υπάρχει γυναίκα διατεθειμένη να παραδεχτεί πως η ωμορφιά της δεν διαρκεί —κατά κάποιον τρόπο— ως το τέλος τής ζωής της.

41. — (Γν. 475). Το γνωμικό τούτο είναι υπερβολικά λακωνικό. Η εμπιστοσύνη, στην οποία αναφέρεται, είναι η συγκεκριμένη εμπιστοσύνη που μας κάνει να εκμυστερευόμαστε σε κάποιον τα μυστικά μας. Κι αν, εφαρμόζοντας το σύστημα που αναφέραμε στην προηγούμενη σημείωσή μας, θελήσουμε ν' αναπολήσουμε τα πρόσωπα, από τα οποία ο Λαροϋφουκώ εμπνεύστηκε τούτο το γνωμικό, είναι φυσικό να σκεφτούμε πως εκείνες ή εκείνοι, στους οποίους ο συγγραφέας έδειξε τέτοια εμπιστοσύνη, δεν θα κολακεύονταν εξαιρετικά, διαβάζοντάς το.

42. — (Γν. 482). *Constance* (ουσ.). Η λέξη δεν έχει εδώ την καθιερωμένη τής σημασία τής σταθερότητας, που της δίνει συνήθως ο Λαροϋφουκώ. Σημαίνει σταθερή συνήθεια, εξοικείωση, που καταντά αδράνεια — ρουτίνα.

43— (Γν. 504). Το κομμάτι αυτό είναι βέβαια πολύ ωραίο, αλλά, μακρὺ καθὼς είναι, δεν μπορεί να θεωρηθῆι γνωμικό, εἴτε ηθικό αξίωμα, περισσότερο απ' ὅσο το ἄλλο μακρὺ κομμάτι, το σχετικὸ με τη φιλαυτία, που εἶχε δημοσιευτεῖ πρώτο στην πρώτη ἐκδοση του 1665 και που ο συγγραφέας το παρέλειψε κατόπι απ' ὅλες τις ἐπόμενες ἐκδόσεις (βλ. γνωμικό 563 και σημ. 50). Τούτο ἐδῶ το γνωμικό 504 εἶναι μάλλον μια σύντομη πραγματεία πάνω στον θάνατο, γραμμένη με πολλή τέχνη και δύναμη. Τη χαρακτηρίζει ἐπίσης μεγάλη φραστική λιτότητα και σαφήνεια κι εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ την ἐπιδίωξη της καλλιλογίας που εἶναι φανερὴ στο γν. 563. Και τα δύο τους θα εἶχαν καλύτερα τη θέση τους μαζί με τα δεκαεννιά ἄλλα κομμάτια — ἀνάλογα σε ἐκταση και μορφή, και μερικά τους ἀλήθεια ἐξαιρετα — που δημοσιεύτηκαν πολὺ μετὰ τον θάνατο του Λαροῦφουκῶ, κι εἶναι σήμερα γνωστά με τον γενικό τίτλο *Διάφορες Σκέψεις — Reflexions Diverses* — και που δεν στάθηκε δυνατό να περιλάβουμε σε τούτη μας την ἐκδοση.

Πάντως, το κομμάτι αυτό μαρτυρεῖ πόσο ο Λαροῦφουκῶ βρισκόταν μακριὰ ἀπὸ τη διδασκαλία τῆς θρησκείας. Οι ιδέες που εκθέτει για τον θάνατο δείχνουν πὼς τού εἶταν ξένη κάθε πίστη στην ἀθανασία τῆς ψυχῆς και τη μελλοντική ζωὴ. Οὔτε τού περνά καν ἀπὸ τον νου η σκέψη να συζητήσῃ, για ν' ἀντικρούσῃ ἐστῶ, το ἀνὸ θάνατος εἶναι μια ἀπολύτρωση, ἕνα πέρασμα ἀπὸ την πρόσκαιρη σε μιαν αἰώνια ζωὴ. «Πρέπει — λέει ἀπεναντίας — ν' ἀποφύγουμε να τον ἐξετάσουμε προσεκτικά, ἀν θέλουμε να πιστεύουμε πὼς δεν εἶναι το μεγαλύτερο απ' ὅλα τα δεινά».

Ἔτσι φανερῶνεται πόσο δικαιολογημένη εἶταν η ἐπίκριση που ἔκαναν του Λαροῦφουκῶ πὼς εἶταν ἕνας ἀπὸ τους πρώτους *libres - penseurs* τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας.

Πάντως, ὅταν ἔφτασε και γι' αὐτόν η στιγμή ν' ἀντιμετωπίσῃ τον θάνατο ἀπὸ κοντά, δεν προσπάθησε να κάνει τον παλληκαρά, οὔτε και θέλησε να δημιουργήσῃ σκάνδαλο. Δέχτηκε να ἑομολογηθῆι και να κοινωνήσῃ, και ξεψύχησε σαν καλὸς χριστιανὸς στα χέρια τού Μποσϋέ (Bossuet).

44 — (σελ. 143). Με τον γενικό τίτλο *Maximes Posthumes — Αξιώματα που δημοσιεύτηκαν μετὰθανάτια* — δίνουμε πενήντα-οχτὼ γνωμικά (αριθ. 505-563) που δεν εἶχαν περιληφτεῖ σε καμιάν ἀπὸ τις ἐκδόσεις τῶν *Αξιωμάτων* που ἔγιναν ἐνόσο ζούσε ο Λαροῦφουκῶ. Δεν ἔχουν ὅλα την ἴδια προέλευση:

α) Εἴκοσι-οχτὼ απ' αὐτά (αριθ. 534-561) δημοσιεύτηκαν για πρώτη φορά το 1693, στην πρώτη μετὰθανάτια ἐκδοση των *Αξιωμάτων* (την ἕκτη ἀπ' ἀρχῆς) η οποία ἔγινε ἀπὸ τον ἴδιο ἐκδότη που εἶχε κάνει και τις προηγούμενες πέντε. Στην ἐκδοση αὐτὴ δημοσιεύτηκαν σε παράρτημα, ὡς ἀνέκδοτα, πενήντα γνωμικά. Στην πραγματικότητα ὁμως πρωτότυπα εἶταν τα εἴκοσι-οχτὼ μονάχα. Τα υπόλοιπα εἶταν ἢ ἀπλὲς παραλλαγές ἢ και γνωμικά που εἶχαν ἤδη δημοσιευτεῖ αὐτούσια.— Εἶναι πιθανὸ πὼς τα περισσότερα απ' αὐτά τα εἴκοσι-οχτὼ νέα γράφηκαν μετὰξὺ τού 1678, ὅπoταν δημοσιεύτηκε η πέμπτη και τελευταία ἐκδοση που ἔγινε ἀπὸ τον Λαροῦφουκῶ, και του 1680 ὅπoταν πέθανε. Στο γαλλικό μας κείμενο ἔχουν το καθένα τη σημείωση: (1693).

β) Είκοσι πέντε άλλα γνωμικά προέρχονται από ένα χειρόγραφο γνωστό με τ' όνομα του πύργου όπου βρέθηκε — Château de la Roche - Guyon — και πρωτοδημοσιεύτηκαν στα 1868, στη μεγάλη έκδοση τών έργων τού Λαροϋφουκώ που έγινε στη Συλλογή τών Μεγάλων Συγγραφέων τής Γαλλίας. — Collection des Grands Écrivains de France (Hachette). Στο γαλλικό μας κείμενο έχουν τη σημείωση (ms. G.)

γ) Τέσσερα άλλα (γν. 530-533) προέρχονται από τα χαρτιά που βρέθηκαν στα χαρτοφυλάκια τού Βαλλάν (Vallant), που ήταν ο γιατρός και συνάμα ο γραμματικός τής κυρίας de Sablé, και που φύλαξε πολύτιμα στοιχεία από την αλληλογραφία τής μαρκησίας με τον Λαροϋφουκώ. Αυτά είναι σημειωμένα στο γαλλικό κείμενο (ms. Vallant)

δ) Τέλος, το γνωμικό 562 περισώθηκε από τον συγγραφέα Σαιν-τ-Εβρεμόν—Saint-Évremond, (1610-1703), που μας πληροφορεί ότι το πήρε από ένα γράμμα τού Λαροϋφουκώ στην περίφημη για την ομορφιά και το πνεύμα της Νινόν ντε Λανκλό (Ninon de Lenclos).

Αρκετά από τα γνωμικά που δημοσιεύτηκαν μεταθανάτια είναι σίγουρα από τα καλύτερα τής συλλογής.

Εξάλλου, πέντε από τα γνωμικά αυτά, και συγκεκριμένα τα 509, 510, 524, 525 και 530, αναφέρονται ήδη αυτούσια σ' επιστολές που ο Λαροϋφουκώ έγραψε το 1663, δηλαδή πριν απο την πρώτη έκδοση των *Αξιωμάτων*. Άλλα δύο, τα 513 και 515, αναφέρονται επίσης με μικρές παραλλαγές. Άλλα τρία, τα 531, 532 και 534 βρίσκονται αυτούσια σε μιαν επιστολή του τού 1671, δηλαδή υπήρχαν ήδη πριν από την τέταρτη, κι ίσως και την τρίτη έκδοση.

Οι λόγοι για τους οποίους ο Λαροϋφουκώ παρέλειψε τα γνωμικά αυτά είναι άγνωστοι, κι είναι πιθανό πως ήταν διάφοροι.

Έτσι, το γνωμικό 509 παραλείφτηκε σίγουρα επειδή αναφέρει τον Θεό, που δεν μνημονεύεται σε κανένα γνωμικό τών πέντε πρώτων εκδόσεων.

Τα γνωμικά 510 και 531, ωραία βέβαια, αφορούν το θέμα τής φιλαυτίας, που ο Λαροϋφουκώ το πραγματεύτηκε εξαντλητικά σε πολλά άλλα γνωμικά.

Το γνωμικό 524, που μιλεί για τα γνωμικά, και το 532, που αφορά την ανία, είναι μάλλον ασήμαντα.

Το 525 εκφράζει μια σκέψη που έρχεται σε αντίθεση με τη βασική γραμμή τών *Αξιωμάτων*, που στηρίζει τα πάντα στη φιλαυτία.

Το 530 είναι παραλλαγή πάνω σε θέμα που ο Λαροϋφουκώ το χειρίστηκε και σ' άλλα γνωμικά. (Βλ. τις παραπομπές τού γν. 530).

Το 533 είναι πάντως από τα καλύτερα της συλλογής.

45.— (Γν. 507). Κυριολεκτικά: *Ο κόσμος είναι γεμάτος φτυάρια που κοροϊδεύουν τ' αναδευτήρια*. Δεν πρόκειται βέβαια για πρωτότυπο γνωμικό τού Λαροϋφουκώ, παρά για λαϊκή παροιμία, γνωστή από καιρό, αφού την αναφέρει κι ο Μονταίνι — Montaigne — αντίστροφα, στο τέλος τού πέμπτου κεφαλαίου τού τρίτου βιβλίου του. Εκεί, μιλώντας με πολύ πνεύμα για το παρακινδυνευμένο θέμα τών σχέσεων των δυό φύλων, καταλήγει με την παρατήρηση πως είναι αντάξια το ένα τού άλλου, και τελειώνει λέγοντας: «είναι ευκολότερο να κατηγορήσεις το ένα φύλο, παρά να δικαιολογήσεις το